

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ВСТУП ДО ПРАВОВОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

Навчальний посібник

За редакцією
д-ра юрид. наук, професора В. М. Бурдіна,
д-ра юрид. наук, професора В. М. Косовича,
д-ра юрид. наук, професора П. М. Рабіновича,
канд. юрид. наук, доцента В. О. Семківа

Львів
ЛНУ імені Івана Франка
2021

УДК [34:32-027.2](075.8)

В 85

Авторський колектив:

Бойко І. (1.5), Бурдін В. (5.2), Бризіцький М. (7.2), Друздєв О. (7.1),
Дудаш Т. (1.1), Качур В. (6.2), Коваль В. (2.2), Ковальчук В. (4.2),
Косович В. (5.1), Кресіна І. (1.3), Михальчук Т. (7.1), Новосядло І. (7.3,
спис. літ., імен. покаж.), Панкевич І. (3.2, 3.4), Панкевич О. (6.1),
Рабінович П. (3.1), Рабінович С. (3.3, 4.3), Різник С. (4.1),
Семків В. (вступ, 1.2, 7.3, спис. літ., імен. покаж.), Семків О. (1.2),
Стойко О. (1.4), Федущак-Паславська Г. (2.1).

Рецензенти:

д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *О. В. Скрипнюк*,
(Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України);
д-р юрид. наук, проф. *В. В. Лемак*,
(Конституційний Суд України);
д-р юрид. наук, проф. *І. М. Жаровська*
(Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка")

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 2/12 від 29 грудня 2020 р.*

В 85

Вступ до правової політології: навч. посібник / І. Бойко, В. Бурдін, М. Бризіцький та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. М. Бурдіна, д-ра юрид. наук, проф. В. М. Косовича, д-ра юрид. наук, проф. П. М. Рабіновича, канд. юрид. наук, доц. В. О. Семківа. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. – 520 с.

ISBN 978-617-10-0625-6.

Посібник створено, щоб показати можливості сучасного правознавства у пізнанні політичних явищ. Висвітлено роль права у політичному розвитку, співвідношення права та політики, становлення і перспективи правової політології, її предмет і методи, історію політичних ідей, політичні інституції, поняття влади у правовій політології, правову політику сучасної Української держави, окремі сучасні політико-правові явища.

Для студентів, аспірантів спеціальності "Право" та інших гуманітарних спеціальностей.

УДК [34:32-027.2](075.8)

ISBN 978-617-10-0625-6

© Бойко І., Бурдін В., Бризіцький М. та ін., 2021
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1. ПРАВОВА ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	9
1.1. Право та політика.....	9
1.2. Предмет політології. Методи і способи вивчення політики	21
1.3. Правова політологія: стан і перспективи розвитку	46
1.4. Історія становлення правової політології.....	61
1.5. Становлення політології як навчальної дисципліни на юридичному факультеті ЛНУ імені Івана Франка	70
2. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ	82
2.1. Політичні парадигми концепції державної влади	82
2.2. Українська політична думка від найдавніших часів до середини ХХ ст.....	118
3. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУЦІЇ	195
3.1. Держава в політичній системі суспільства	195
3.2. Демократія в політичному житті сучасного світу	214
3.3. Парламент як політичний інститут. Парламентаризм	237
3.4. Вплив політичних партій на державотворчий процес в Україні	251
4. ПОНЯТТЯ ВЛАДИ У ПРАВОВІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ.....	281
4.1. Конституція України – акт установчої влади Українського народу	281

4.2. Легітимність влади та механізм її забезпечення.....	302
4.3. Фактична (політична) конституція. Неформальні практики у політичній сфері	341
5. ПРАВОВА ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	353
5.1. Правова політика: поняття, суб'єкти, форми та основні сфери реалізації.....	353
5.2. Кримінально-правова політика України на сучасному етапі.....	378
6. ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ ТА КУЛЬТУРА	401
6.1. Лібералізм і комунітаризм – дві парадигми сучасної політико-правової філософії.....	401
6.2. Етапи становлення вчення про політичну культуру та головні підходи до її дослідження.....	426
7. СУЧАСНІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЯВИЩА В УКРАЇНІ	448
7.1. Церква – держава – суспільство: основи співдії	448
7.2. Лобювання: політична та правова природа	465
7.3. Політичний порядок в Україні: становлення чи політичний занепад?.....	487
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	509
ЛІТЕРАТУРА ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ ПРАВОВОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ	514

360-річчю

*Львівського національного університету
імені Івана Франка –
присвячуємо*

ВСТУП

Посібник “Вступ до правової політології” створено, щоб показати можливості сучасного правознавства у пізнанні політичних явищ. Наскрізною ідеєю є ідея про світоглядну та предметну єдність усіх суспільних наук, серед яких важливе місце посідає правознавство, або юридична наука. В основі бачення, кута зору правознавства як науки про людське суспільство є розуміння права як його явища. Правознавець, чи то науковець, чи то юрист-практик пізнає людину та суспільство через право, з допомогою специфічного правового мислення. Спосіб мислення про політику, який можна висловити лише мовою права, наявній у класичних політичних текстах від Платона до Маркса і від Маркса до нашого сучасника Френсіса Фукуяма.

У сучасній незалежній Україні такий спосіб мислення розвивається на фоні того, що за правознавством дедалі сильніше утверджується репутація “традиційної” або “старої” науки з консервативним концептуальним і методологічним апаратом, тоді як політологія розглядається як “інноваційна” й динамічна дисципліна. Відносність традиційності та новизни зумовлена самоназвами цих наук і відповідно навчальних дисциплін, одна з яких – політологія – тривалий час була в опозиції до традиційної в європейців назви “політичні науки”.

Розвиток в Україні наукових шкіл політології, зокрема львівської, головно заперечив штучне протистояння політології іншим полі-

3. Виокремте головні відмінності лібералізму та комунітаризму.
4. Поясніть дихотомію „лібералізм-комунітаризм” на матеріалах практики ЄСПЛ.
5. Які, на Вашу думку, рішення Конституційного Суду України ухвалені з позицій лібералізму або з позицій комунітаризму?

6.2. Етапи становлення вчення про політичну культуру та головні підходи до її дослідження

У будь-якій підсистемі соціальної системи є категорії-індикатори, які дають змогу моделювати та досліджувати складні і плинні явища та процеси, що їх формують. У політології одним із таких індикаторів є політична культура.

Це поняття є одним із найскладніших у політологічній науці, оскільки одні дослідники використовують політичну культуру для описування та пояснення соціально-політичної реальності, тоді як інші виступають з протилежної позиції та заперечують її значущість. Про неї згадують під час розкриття понять політичного режиму тієї чи іншої країни, політичних цінностей, у деяких випадках за її допомогою відображають „політичну свідомість”, „політичну поведінку”, „національний характер”, „націоналізм”, „демократію спільнот”, „демократію співучасті” тощо. При цьому політичну культуру широко використовують і поза науковими пошуками та дискусіями, коли йдеться про ситуацію в суспільстві чи коли оцінюють рівень політичної культури окремих суб'єктів чи суспільства загалом.

Інтенсивні та систематичні дослідження політичної культури розпочалися в другій половині XIX ст., хоча те, що сьогодні становить цей феномен, описано ще у Святому Письмі, було згадане в ученнях Конфуція, Платона, Аристотеля, Ф. Аквінського, Н. Макіавеллі, Б. Спінози, Т. Гоббса, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, М. Вебера, В. К. Липинського та ін. Сам термін з'явився лише наприкінці

XVIII ст. у праці німецького просвітителя Й.-Г. Гердера „Ідеї до філософії історії людства”.

Чеський дослідник політичної культури М. Сковайса (Marek Skovajsa) виокремлює чотири етапи розвитку концепції політичної культури у соціальних науках. Серед них:

1) 1956 – кінець 60-х років XIX ст., коли ця концепція вперше була введена у порівняльну політологію в працях А. Алмонда, С. Верби, Л. Гая, Дж. Пауела та ін. Її головні положення були співзвучні психоантропологічним дослідженням національного характеру, інтерпретаційній соціології М. Вебера, структурному функціоналізму Т. Парсонса та біхевіористському підходу. На особливу увагу заслуговують праці Г. Алмонда „Порівняльні політичні системи” (1956), Г. Алмонда та С. Верби „Громадянська культура та стабільність демократії” (1963), Л. Пая і С. Верби „Політична культура і політичний розвиток” (1965), Г. Алмонда та Дж. Пауела „Порівняльна політика” (1966);

2) кінець 1960-х – середина 1980-х років засвідчили кризу концепції політичної культури. Культурологічний підхід поступився структурному аналізу та теорії раціонального вибору або ж зазнав певної диверсифікації антропологічного, структурного, біхевіористського, інтерпретаційного та інших підходів. Серед праць на особливу увагу заслуговують дослідження К. Гірца „У напрямі інтерпретаційної теорії культур” (1973), Р. Такера „Політична культура і керівництво в Радянській Росії” (1987);

3) середина 1980-х – середина 1990-х рр. ознаменувалися появою нової хвилі теоретико-емпіричних досліджень політичної культури, що базувалися на досягненнях соціальної антропології, структурології та інтерпретаційного напрямку. Особливу увагу заслуговують праці Р. Мерельмана „Про культуру в Америці: структурно-антропологічний підхід” (1989), Р. Інглехарта „Політичні ціннісні орієнтації” (1989), Дж. Томпсона „Ідеологія і сучасна культура” (1990), Р. Патнема „Демократія в дії” (1993), С. Велч „Концепція політичної культури” (1993);

4) кінець 1990-х – донині характеризується як друга криза політологічних досліджень культури. Сьогодні простежують методологічний плюралізм до дослідження політичної культури, коли усі

підходи розвиваються у протистоянні макроструктурному аналізу, теорії раціонального вибору та інституціоналізму. Серед них праці Д. Керцер "Політика та символи: комуністична партія Італії та падіння комунізму" (1996), Л. Ведін, "Концептуалізація „культури“: можливості для політичної науки" (2002).

Крім того, М. Сковайсі виокремив такі підходи до дослідження політичної культури: 1) об'єктивістський макропідхід (Г. Алмонд, С. Верба, Р. Інглхарт, Р. Патнем), головним елементом якого є аналіз об'єктивістських поглядів та орієнтацій на рівні певних структурних утворень, як-от колективів, суспільств; 2) об'єктивістський мікропідхід (Л. Пай, Т. Адорно), де головним елементом аналізу є особистісні характеристики чи зразки поглядів на рівні окремих осіб; 3) інтерпретаційний підхід (С. Вайт, Л. Дітмер), в якому головним елементом аналізу є соціально детерміновані значення, що передбачають глибоке проникнення в культуру як широко структурована сукупність соціальних значень; 4) конфігураційний підхід (Ф. Фукуяма, А. Вілдавський), де головним елементом аналізу є культурні конфігурації, що включають суб'єктивну поведінку та соціальні відносини.

Сьогодні у розуміння політичної культури вагомих внесок внесли дослідження в галузі філософії, культурології, соціології, психології, правознавства та ін.

Поняття та ознаки політичної культури

Політична культура є частиною культури, а тому їй будуть властиві дві групи ознак – загальні та специфічні. До загальних ознак політичної культури зачислимо ті ознаки, які властиві культурі та будь-яким її різновидам загалом.

Проаналізувавши феномен культури, маємо підстави виокремити такі її ознаки: 1) культура існує лише в людському середовищі; 2) з'єднувальною ланкою між людиною та навколишнім світом є свідомість, що виконує функції відображення та породження навколишнього світу, який відкальковується у формах та категоріях культури; 3) людина і культура пов'язані між собою не безпосередньо, а через діяльність; 4) культура має організовувати людську життєдіяльність; 5) культурна організація людської життєдіяльності припускає наявність відносно несуперечливих, структурованих елементів, які утворюють функціональну цілісність та обмежені

просторово-тимчасовими межами; 6) визначає соціальну орієнтацію та життєву позицію людини; 7) фундамент культури становлять цінності.

Специфічними ознаками політичної культури є ознаки, властиві їй як окремому виду культури, пов'язаному із політикою. Серед специфічних ознак виокремимо такі: 1) є різновидом культури та існує в суспільстві поряд із іншими видами культур (правовою, економічною, моральною та ін.), перебуваючи з ними в нерозривному зв'язку; 2) вбирає в себе лише ті культурні елементи, які наявні у політичній системі суспільства та задіяні у політичному процесі; 3) детермінує політичну діяльність учасників суспільного життя в конкретних просторово-часових межах; 4) складається історично, відображає традиції та політичний досвід попередніх поколінь, а тому може містити в теперішньому прояві минулого та прогнозувати політичні зміни в майбутньому; 5) закріплює ставлення людей до політичних явищ та дає їм змогу з'ясувати свою роль у політичних процесах від пасивного спостерігача до активного політичного гравця; 6) політичні цінності, що становлять фундамент політичної культури, розкривають різні типи політичної культури і засвідчують, що немає такого суспільного утворення, яке не мало б своєї політичної культури.

Це дає підстави визначити політичну культуру як специфічний спосіб організації та розвитку політичної діяльності учасників суспільного життя в конкретних історичних умовах, що визначає політичну позицію суб'єкта і проявляється у політичних цінностях.

Структура політичної культури

Політична культура є суспільно-історичним явищем, у формах та категоріях якого відображається політичний світ людини та її діяльність як суб'єкта політичного життя. Політична культура існує винятково у людському середовищі. Тому її центральним елементом буде людина.

Людина як центральний елемент політичної культури.

Термін „людина“ є багатограним та дозволяє охарактеризувати її мінімум у трьох значеннях: 1) людина – біологічна істота (індивід); 2) людина – суспільна істота (особа); 3) людина – політична істота (громадянин/підданий).

Як предмет пізнання людину вивчають багато наук. Так, людину як (біологічну істоту вивчають біологія (клітини) та фізіологія (організм), людину як суспільну істоту – соціологія, людину як політичну істоту – політологія. Особливе місце серед наук посідає психологія, об'єктом дослідження якої є свідомість людини. Саме свідомість, під якою розуміють цілісний, внутрішньо диференційований і структурно оформлений психологічний процес пізнання та відображення людиною навколишнього світу та самої себе, дає змогу виділити останню із тваринного світу. Так, людину можна охарактеризувати як частину навколишнього світу, здатну усвідомлювати свою природу та своє життя.

Людина народжується як індивід, що означає її приналежність до класу ссавців, наявність особливої тілесної організації, істотними ознаками якої є прямоходіння, наявність пристосованих до праці рук, високорозвинений мозок. Мозок дає змогу охарактеризувати людину як біологічну істоту поняттям „*homo sapiens*” – „людина розумна”.

Завдяки спілкуванню людини із собою подібними, вона поступово засвоює норми та правила поведінки, оволодіває мовою як засобом людського спілкування; навчається видам людської діяльності, ознайомлюється із засобами діяльності та свідомо їх застосовує. Це дає підстави людині перетворитися на суспільну істоту – особу, яка володіє індивідуально визначеною сукупністю соціально значущих людських властивостей, що проявляється у відносинах між людьми.

Окрім того, є ще два означення людини-особи – особистість та індивідуальність. Особистість можна визначити як соціалізовану людину, здатну самостійно обирати свій життєвий шлях, в ході якого вона перетворюватиме природу, суспільства та саму себе. Відмінною ознакою особистості, що дає змогу відмежовувати її від особи, є самість, під якою розуміють здатність особи до самоусвідомлення, самовдосконалення тощо.

Суспільне життя людини відбувається у трьох головних сферах її життєдіяльності – економічній, політичній та культурній. Виокремлення цих сфер є умовним, оскільки реальна людська життєдіяльність відображає їх тісний взаємозв'язок та взаємовплив. Тому людина не може відмежовуватися від політичного життя, навіть якщо

вважає себе аполітичною або включається у політичний простір лише періодично. Вона живе у політичній системі певної держави, з якою, як правило, перебуває у стані громадянства, та здійснюючи певну діяльність, підпорядковується законам, які встановила державна влада.

Людина набуває якостей суб'єкта політичного життя у ході її політичної соціалізації, тобто у процесі адаптації до політичної системи певного суспільства та його політичних цінностей, а також залучення до політичного процесу. Політична соціалізація допомагає людині визначити свою політичну ідентичність – усвідомити себе, свою роль і місце у політичному житті. Як суб'єкт політичного життя людина здійснює політичну діяльність або як окрема особистість або як представник певної соціальної групи чи спільноти.

Під час політичної соціалізації особи, як правило, здійснюються її політична персоналізація та політична інкультурація. Процес формування особистості зі своїм внутрішнім баченням політичного світу і власними індивідуальними особливостями називають політичною персоналізацією, а входження людини в політичну культуру – політичною інкультурацією.

У будь-якому разі, говорячи про політичну особистість, необхідно пам'ятати про те, що: 1) вирішальна роль в політичному розвитку людини-індивіда належить суспільству; 2) людина стає політичною особистістю лише завдяки здійсненню нею політичної діяльності, в процесі якої пристосовує навколишній світ та саму себе до соціально-політичних умов, що постійно змінюються.

Ще однією з ознак людини як політичної істоти є її політична індивідуальність, під якою розуміють певну сукупність особливостей людини, що характеризують її неповторність як суб'єкта політичного життя.

Множина індивідів, їхніх соціальних зв'язків, взаємодії і стосунків становлять суспільство, яке прийнято розглядати як сукупність зв'язків і відносин між людьми, що формуються у процесі їх спільної діяльності. Саме суспільство часто визначають як середовище проживання та функціонування людини.

Людина і суспільство є взаємопов'язаними явищами, що зумовлюють одне одного. Політичне становище людини в суспільстві

визначається її фізичною і духовною приналежністю до політичної системи держави, а суспільство постає як конкретний організм, в якому проявляється політична активність людини, її політичні здібності і політичні потреби.

Щодо політичного життя, то воно проявляється комплексно з таких сторін – об'єктивної, суб'єктивної та нормативної, кожна з яких становлять окрему частину у структурі політичної культури.

Об'єктивна сторона політичної культури. Взаємодія людини із світом політики найповніше проявляється у процесі політичної діяльності. Вона не лише забезпечує пристосування людини до умов життя, а й активізує її відповідно до своїх потреб. Політична діяльність – це зумовлена потребами та здійснювана за допомогою певних засобів сукупність свідомих та вольових дій суб'єкта, спрямована на політичні явища та процеси з метою їх зміни та перетворення.

Термін політична діяльність часто трапляється поряд із поняттями „політична активність”, „політична поведінка” та „політична участь”. Часто-густо їх ототожнюють, але це не є правильно, оскільки кожний із них має власне змістове навантаження.

Політична активність є властивістю суб'єкта політичного життя, яка забезпечує його політичні потреби та проявляється у політичній поведінці чи політичній діяльності. Як результат вираження психологічних особливостей суб'єкта політичного життя, її характер та способи прояву зазнають впливу внутрішніх (характер, психотип, регіонально-етнічна приналежність, біографічні дані) та зовнішніх (політичний режим, соціально-економічний розвиток держави, місце суб'єкта в соціальній структурі суспільства, де він соціалізується та самореалізується) чинників.

Зі свого боку політична поведінка є сукупністю дій-реакцій суб'єкта політичного життя на політичну дійсність, яка визначається його політичною активністю. Саме серед природних рис суб'єкта і виділяють активність, яка є динамічною рисою суб'єкта і закладена в нього від народження. Так, політична активність є лише однією із характерних рис політичного суб'єкта загалом, яка характеризує його готовність до дій політичного характеру під впливом різних факторів, що спричинені необхідністю адаптуватися до певних умов.

Як правило, політична поведінка залежить від політичних та інших життєвих ситуацій, може бути як усвідомленою, так і спонтанною, с непланованою і зумовлено внутрішніми потребами.

Політична діяльність, на відміну від політичної поведінки, є сукупністю свідомих дій суб'єкта політичного життя, направлених на досягнення певної мети. Для політичної діяльності характерні такі ознаки: 1) суб'єктність, тобто діяльності без суб'єкта не існує; 2) соціальність, тобто суб'єктами здійснення діяльності є лише люди або їх утворення, оскільки лише вони здатні ставити перед собою мету; 3) предметність, тобто діяльність здійснюється лише з приводу певного предмета (явища), що свідчить про її змістовність; 4) творчий характер, тобто діяльність завжди є усвідомленим і творчим процесом, оскільки її здійснення завжди передбачає мету, мінімальний план дій (програму діяльності, способи виконання дій, побудову діяльності у просторі та часі тощо) і бажаний кінцевий результат; 5) діяльність здійснюється суб'єктом самостійно; 6) має свідомо-вольовий характер, тобто суб'єкт усвідомлює мету, процес, результат, свідомо обирає засоби досягнення мети, які проявляються виявляються у вольових актах; 7) динамічність, яка свідчить про здатність діяльності розвиватися у часі і просторі, змінювати складові компоненти і зв'язки між ними.

Політична діяльність є складною категорією і охоплює дві групи елементів: обов'язкові (мета, процес, засоби, результат) та факультативні (потреби, мотиви, умови).

Мета є обов'язковим компонентом політичної діяльності, оскільки визначає об'єкт політичного світу, на який буде спрямована ця діяльність. Мета виступає як динамічна модель майбутнього результату політичної діяльності, породжується суспільним життям, умовами, у яких живе людина, залежить від соціально-політичних ролей, які виконує суб'єкт, суспільних доручень, від його розвитку та індивідуальних особливостей. Цілі класифікують на такі види: 1) за об'єктом – матеріальні та соціальні; 2) за ступенем здійснення – найближчі та перспективні.

Мета, як правило, є віддаленою, а тому її досягнення зумовлює послідовне виконання людиною проміжних завдань, які постають перед нею під час руху до цієї мети (стадія). Отже, політична діяль-

ність постає певним динамічним процесом, що складається з низки стадій, спрямованих на досягнення кінцевого результату. Кожна зі стадій передбачає виконання певних дій – системи рухів, операцій, підпорядкованих завданню, що виконується в конкретних умовах.

Свідома політична діяльність людини характеризується не тільки метою та завданнями, а й певними засобами, за допомогою яких буде досягнута мета і вирішені поставлені завдання.

Під засобами розуміють певні об'єктивовані явища, що дають змогу досягти мети політичної діяльності. Вони можуть бути матеріальними (фінансування політичної діяльності) або духовними (знання, вміння, навички).

Політична діяльність спрямована на отримання якого-небудь результату, яким є будь-які реальні зміни в політичній сфері, що сталися в процесі здійснення цієї діяльності. Результати за ступенем свідомості суб'єкта можуть бути запланованими і незапланованими, а за соціальною значущістю – позитивними і негативними. Заплановані і незаплановані результати можуть бути водночас позитивними або негативними.

До факультативних компонентів, які тісно пов'язані з політичною діяльністю, але не визначають її конкретних характеристик, зачисляють потреби, мотиви, умови.

Джерелом політичної активності суб'єкта є політичні потреби, під якими розуміють стан суб'єкта, який показує його залежність від конкретних політичних благ і бажання володіти ними.

Політичні потреби належать до факультативних компонентів, оскільки самі собою не породжують свідомої політичної діяльності. Така діяльність виникне лише у випадку, коли політична потреба буде співвідноситися із предметом, за допомогою якого можна її задовольнити. Така усвідомлена політична потреба стане політичним мотивом.

Під політичним мотивом розуміють внутрішній поштовх суб'єкта до політичної діяльності, спричинений його певною потребою. Їх можна класифікувати на такі види: 1) за предметом (матеріальні, соціальні), 2) за ступенем здійснення (близькі, перспективні); 3) за ступенем усвідомленості (усвідомлені, неусвідомлені); 4) за психологічним проявом (інтереси, прагнення, переконання, установки).

Не менш важливе значення для з'ясування усієї повноти категорії „політична діяльність” мають такі прояви політичних мотивів, як політичний інтерес, політичні прагнення, політичні переконання та політичні установки.

Політичним інтересом є форма прояву політичних потреб особистості, спрямована на певний предмет, що викликає позитивні емоції. Оскільки в політичному інтересі поєднуються емоційне та раціональне, тому їх співвідношення дає змогу скласти психологічний портрет суб'єкта політичної діяльності. Якщо в особі переважає емоційна складова, ми говоримо про безпосередні політичні інтереси, якщо розумова складова – опосередкований, що стосується більше результату політичної діяльності. Якщо політичні інтереси суб'єкта є широкими, тобто включають декілька об'єктів, сфер діяльності, характеризуються стійкістю, то ми говоримо про гармонійний розвиток особи. Розкиданість політичних інтересів у поєднанні з поверховістю (так звані „уявлення про все потрошки”) породжує дилетантство, кустарництво, а подекуди призводить до негативних політичних явищ. Прояв політичного інтересу суб'єкта відіграє важливу роль у досягненні мети політичної діяльності.

Політичні прагнення – це політичні мотиви, в яких виявлена політична потреба в чомусь може бути досягнута вольовими зусиллями в умовах спеціально організованої політичної діяльності. Якщо людина чітко усвідомлює політичні блага, в яких відчуває політичну потребу, і засоби, які планує використати, то політичні прагнення набувають характеру політичних намірів. Виділяють ще й такі види політичних прагнень, як політичні ідеали, політичні бажання, політичні потяги.

Суттєвим проявом мотиву політичної поведінки суб'єкта є його політичні переконання, під якими розуміють форму прояву усвідомлених політичних потреб, що спонукають його діяти відповідно до своїх політичних поглядів, принципів, світогляду та переживати за свої політичні вчинки. Тобто суб'єкт не здатний на політичний вчинок, що суперечить його політичним принципам.

Політична установка як стійка схильність суб'єкта політичного життя до певної форми політичного реагування, за допомогою якої може бути задоволена та чи інша політична потреба, також

відіграє важливу роль у його мотиваційній сфері. Вона є певною організацією його неусвідомленого політичного досвіду. Політична установка спонукає суб'єкта орієнтувати свою політичну діяльність у певному напрямі і діяти послідовно щодо всіх об'єктів і ситуацій, з якими вона пов'язана, забезпечуючи легкість, певну автоматичність та цілеспрямованість політичної поведінки. Повторювані політичні установки можуть непомітно для самого суб'єкта впливати позитивно або негативно на його політичну позицію (наприклад, упереджене ставлення до представників певних національностей може бути спричинено або поспішністю, або неприємними фактами із власного досвіду, або некритичним засвоєнням стереотипів, що сформувалися у певній соціальній групі чи в суспільстві загалом).

Політичний мотив тісно пов'язаний з політичною діяльністю, але не визначає її конкретних характеристик, оскільки не усі мотиви усвідомлюються людиною. На ґрунті одного політичного мотиву можуть формуватися різні цілі політичної діяльності. Якщо політичний мотив належить до політичної потреби, яка спонукає до політичної діяльності, то політична мета спонукає до предмета, на який спрямована політична діяльність і який в процесі її здійснення повинен бути перетворений у політичний продукт.

До факультативних компонентів політичної діяльності зачисляють і умови, які є комплексом явищ та обставин, що дають змогу здійснювати діяльність та сприяють її успішному завершенню. Вони можуть бути природними або соціальними.

Політична участь є лише одним із проявів політичної діяльності, що передбачає включення індивідів та соціальних спільнот у політичні процеси з метою впливу на політичні структури і ухвалення політичних рішень. Залежно від практичного сенсу політичної участі особистості виокремлюють три рівні її прояву: мікрорівень (усвідомлена або неусвідомлена дія особистості у політичній сфері, що має на меті задоволення актуальних потреб або вираження чи реалізацію її ідентичностей), мезорівень (солідаризація цілей, комунікація, взаємодопомога, об'єднання потенціалів індивідуальних і колективних політичних акторів для досягнення певного політичного успіху), макрорівень (передача вимог особистостей та соціальних груп до політичної системи з наміром змінити політичну владу та соціально-політичний порядок у суспільстві).

Політична участь може системною або несистемною та набувати різних форм. Серед них вибори (електоральна участь), референдуми і плебісцити, „електронна демократія“, революції, флешмоби, перформанси, масові протести, політичні акції, мітинги, карнавали, паради, лобізм, різні суспільні рухи, участь у громадських обговореннях, членство в громадських або політичних організаціях тощо.

Суб'єктивна сторона політичної культури. Політична діяльність є об'єктивною стороною політичної культури, обумовлюється і напряду залежить від політичної свідомості, яка є з'єднувальною ланкою між людиною та навколишнім світом. Будучи цілісним, внутрішньо диференційованим і структурно оформленим психологічним процесом пізнання та відображення людиною політичної системи та самої себе, політична свідомість визначає політичну позицію суб'єкта, яка має неабияке значення для розуміння феномена політичної культури і є її суб'єктивною стороною.

Для цілковитого з'ясування сутності поняття „політична позиція“ необхідно звернутися до означення двох слів, з яких вона складається – „політична“ та „позиція“.

Слово „політична“ є похідним від терміна „політика“, тоді як слово „позиція“ відображає систему ціннісних орієнтацій та установок людини, які відображають її ставлення до когось або чогось. Політична позиція людини включає в себе такі компоненти: 1) інтелектуальний – політичні знання про політичні явища та процеси; 2) емоційний – психологічні переживання суб'єкта щодо політичних явищ та процесів; 3) поведінковий – реалізує спосіб політичної активності.

Усі ці компоненти закріплюються під час здійснення практичних діянь суб'єктів політичного життя і відображають такі характеристики суб'єктів політичного життя: 1) комунікативні – їх ставлення до інших суб'єктів, когось; 2) суб'єктно-діяльнісні – ставлення до політичних явищ та процесів під час здійснення політичної діяльності, чогось; 3) рефлексивні – ставлення до самого себе, „Я“.

Ставлення суб'єкта політичного життя до когось або чогось напряду залежить від того, які політично-ціннісні орієнтації та політично-ціннісні установки лежать в його основі. Визначальною категорією тут виступає філософська категорія „політична цінність“, під якою розуміють певне політичне явище чи процес, що має значення для суб'єкта при здійсненні ним політичного вибору.

Аналіз категорії „політичні цінності” дає підстави говорити про такі її властивості: 1) ключовою ознакою категорії „політична цінність” є її „значимість” („значущість”, „значення”); 2) політичні цінності суб’єкт вибудовує у процесі своєї життєдіяльності, починаючи зі стадії політичного цілепокладання; 3) когнітивним компонентом політичної цінності виступають політичні знання, які дають змогу суб’єктові виокремити властивості політичного явища чи процесу, які будуть оцінені ним на предмет їх значущості; 4) емоційним компонентом політичної цінності є оцінка, за допомогою якої суб’єкт політичного життя лише фіксує належне, стверджує свій політичний інтерес та з’ясовує, чи це відповідає його політичним потребам і тим самим є політично значущим для нього; 5) політична оцінка є процесом чи процедурою надання певним політичним явищам чи процесам цінності (поцінування або заперечення), розглядаються як передумова встановлення цінності і складається з суб’єкта та об’єкта оцінки, а також її об’єктивної та суб’єктивної сторони; 6) політичну цінність не можна окремо ототожнювати ні з суб’єктом та його потребами, ні з об’єктом оцінки, наділеним певними властивостями, оскільки взяті самі по собі вони цінності не дають; 7) процес чи процедура встановлення політичної цінності передбачає виконання послідовно певних розумово-емоційних дій; 8) політичні цінності мають суто соціальну природу; 9) одне і те ж саме політичне явище чи процес може мати різну політичну цінність для різних суб’єктів політичного життя.

Усвідомлення суб’єктом політичного життя своєї політичної оцінки об’єкта й готовності діяти щодо нього відповідно до наявної системи політичних цінностей отримало назву політично-ціннісної установки. Для політично-ціннісної установки характерно те, що вона є конкретно предметною і безпосередньо переходить в політичну активність. Ціннісно-політичні установки виробляються в людини в процесі навчання, виховання й спілкування, а їх виникнення залежить від актуальної для особи діючої потреби й об’єктивної ситуації, в якій ця потреба може бути задоволена.

Сукупність стійких та фіксованих політично-ціннісних установок суб’єкта політичного життя до оточуючого його світу та до самого себе, закріплених його політичним досвідом та сукупністю його переживань, становлять політично-ціннісну орієнтацію.

Прояв політичної позиції напряду залежить від політичного світогляду суб’єкта політичного життя. За допомогою політичного світогляду він через систему власних ставлень до більш загальних та значущих політичних цінностей усвідомлює своє місце та свою роль у політичній системі суспільства, де людина самовизначається як суб’єкт політичного життя.

Структурно політичний світогляд розглядають у двох аспектах: гносеологічному і соціологічному. Найважливішими структурними елементами гносеологічної структури політичного світогляду є: політичне світобачення (політична картина світу), політичне світовідчуття (політичний досвід), політичне світоспоглядання (політична діяльність) та політичне світорозуміння (політичні знання). Ці компоненти взаємопов’язані й утворюють певну інтегративну систему, певну цілісність знань людини про політичний світ і саму себе як суб’єкта політичного життя, виокремлення своєї політичної сутності. Ядро політичного світогляду в соціологічному аспекті становлять політичні переконання, що є сукупністю політичних поглядів і уявлень (концепцій) окремого суб’єкта політичного життя, що ґрунтується на політичних знаннях та політичних інтересах і зумовлює його політичну активність, що проявляється у політичній поведінці та діяльності.

Політичний світогляд суб’єкта політичного життя має здатність до еволюціонування, що обумовлюється такими двома групами факторів, як природні (фізіологічні, географічні, вікові, стан здоров’я) та соціальні (історія, тип соціальності, рівень технологічного розвитку, ідеологія, рівень освіти, етнокультурні чинники, суб’єктивний внутрішній світ людини, індивідуальний „життєвий досвід”, соціальна активність, особисті смаки та уподобання) в межах об’єктивно-суб’єктивних координат. Еволюція політичного світогляду людини завжди відбувається паралельно зі соціально-політичними змінами у суспільстві.

Серед структурних елементів визначальне місце посідає політичний досвід, який має неабияке значення для формування політичної позиції суб’єкта політичного життя. Адже він відображає у політичній свідомості людини знання про політичні явища та процеси, а також політичні вміння, навички і ціннісні установки, які

вона набула у процесі політичної діяльності. Головними функціями політичного досвіду є 1) об'єднувати в одне ціле усі політичні знання, емпіричні (чуттєві) дані, переживання, особливості зв'язків та відносин, що сформувалися у процесі взаємодії з іншими суб'єктами політичного життя; 2) на цій підставі створювати достатньо об'єктивний образ політичної реальності для успішної дії назовні. Під політичною реальністю розуміють певний зріз наших уявлень про політичні відносини і зв'язки, що утворилися, існують чи можуть існувати у процесі політичної діяльності суб'єктів політичного життя, їх взаємодії з іншими суб'єктами, тому політичний досвід включає уявлення про минуле (історію), теперішнє (дійсність) та майбутнє (прогноз).

Це дає підстави визначати політичну позицію як стійку, внутрішньо усвідомлену готовність суб'єкта політичного життя до певних дій у політичній сфері, що ґрунтується на її ціннісно-політичних установах і політичному світогляді та відображає його ставлення до політичної реальності.

Нормативна сторона політичної культури. Політична культура як певний соціальний об'єкт має власне функціональне середовище, що складається з певних соціальних регуляторів, які утворюють основу політичного порядку, пов'язують суб'єктів політичного життя, регулюють їх взаємодію, визначають способи ставлення політичних явищ та процесів та поведження у політичному просторі. Це функціональне середовище становить нормативну сторону політичної культури.

Нормативна сторона політичної культури забезпечує відповідний рівень політичної організованості суспільства, стабільність та стійкість його політичної системи. Вона складається з таких компонентів: 1) політичні норми і політичні принципи; 2) правові норми і принципи права, що мають політичне забарвлення; 3) політичні звичаї і традиції.

Функції політичної культури

Політична культура є водночас і динамічним явищем, оскільки впливає на політичні процеси у суспільстві. Для характеристики будь-яких динамічних структур використовується термін „функція”, який дає змогу розкрити соціальне призначення (мету) будь-якого соціального явища та напрями його впливу на суспільні відносини.

Мета політичної культури полягає у забезпеченні організації та розвитку політичного життя суспільства через залучення його суб'єктів до політичної діяльності. Політичний вплив – це будь які дії, спрямовані на формування політичної позиції суб'єкта, що ґрунтується на тих чи інших політичних цінностях. Але функції політичної культури відображає не сам політичний вплив, а лише його напрям, що дозволяє концентрувати потреби суспільного розвитку та трансформувати їх у політичне життя.

Крім того, розуміння функцій політичної культури охоплює необхідність їх розмежування з близькими за змістом категоріями, такими, як „роль політичної культури”, „завдання політичної культури”, „функціонування політичної культури”.

Термін „роль політичної культури” розкриває значення політичної культури як у політичному житті, так і соціальному житті суспільства протягом усього часу його існування або на певному етапі їх розвитку. „Роль політичної культури” є ширшим поняттям, ніж „функції політичної культури”. Роль політичної культури в історії суспільства та у житті окремої людини найповніше розкривають завдання, які вона виконує.

Завдання політичної культури передбачають програму дій, які необхідно здійснити задля досягнення її мети. Саме в завданнях мета політичної культури конкретизується і може набувати вигляду окремих постійних чи тимчасових проблем, які вона має вирішити у перспективі чи найближчим часом. Політичні завдання впливають не лише з політичних, а й з економічних та гуманітарних потреб людини та суспільства, визначають загально-соціальними та державно-правовими закономірностями розвитку суспільства, особливостями соціально-економічних умов, історичною обстановкою, національними та міжнародними факторами, глобалізаційними викликами тощо. Головними завданнями політичної культури є: 1) збереження та накопичення політичного досвіду (так звана „політична пам'ять”); 2) передача політичного досвіду від покоління до покоління (так званий „політичний поступ”); 3) залучення індивіда до системи політичних цінностей та здійснення політичної діяльності (так звана „політична соціалізація”).

Саме на вирішення завдань політичної культури спрямовані її функції. Тому завдання зумовлюють: а) саме існування функцій; б) визначають їх зміст та конкретні напрями політичного впливу, які ці функції здійснюють; в) впливають на форми і методи їх реалізації.

Термін „функціонування політичної культури” відображає політичну культуру в дії, тобто виявляє шляхи і форми її безпосереднього впливу на суб'єктів політичного життя у теперішньому часі, втілюється у їх політичній поведінці поряд з іншими видами культури, як-от економічна, правова, релігійна та ін.

Так, функціями політичної культури є головні напрями її впливу на суб'єктів політичного життя, що дають змогу реалізувати політичні завдання. Вони відображають її мету і завдання у політичному житті суспільства в минулому, теперішньому і майбутньому.

Політичній культурі, яка є складним і багатограним соціально-історичним явищем у політичному житті суспільства, властива поліфункціональність. Ми зупинимось лише на деяких з її функцій:

1) пізнавальна – функція політичної культури, що дає людині змогу пізнавати політичну реальність шляхом об'єднання в одне ціле політичних та інших суспільних знань та самопізнавати себе, своє політичне „Я”;

2) регулятивна – за допомогою політичних та інших соціальних норм і засобів встановлює та забезпечує баланс інтересів суб'єктів політичного життя, усуває політичні конфлікти та колізії, підтримує рівень політичної довіри між носіями влади та іншими суб'єктами;

3) ціннісно-орієнтаційна (аксіологічна) – встановлює „карту політичних цінностей”, в яких живе і на які орієнтується людина в процесі здійснення нею політичної поведінки та діяльності;

4) інформативна – забезпечує інформування суб'єктів політичного життя через засоби масової інформації (друковані засоби, радіо та телебачення, Інтернет) про політичні явища та процеси, що сприяє формуванню їх політичної позиції та політичній активності, а також появи у населення здатності до самостійного продукування політично значущої інформації;

5) комунікативна – функція політичного спілкування, яка за допомогою жестів, звуків, аркушів паперу, символів, мови, медіа-технологій забезпечує взаєморозуміння між суб'єктами політичного життя;

6) консолідуюча (інтегративна) функція політичної культури спрямована на згуртування політичної волі громадян, окремих представників політичних субкультур навколо спільної ідеї на засадах політкоректності та політичної довіри. Такою спільною ідеєю може стати добробут народу, здоров'я нації, національна ідея, конкурентоспроможність держави тощо;

7) кумулятивна – спрямована на накопичення і збереження політичного досвіду, отриманого політичною культурою у ході взаємодії суб'єктів політичного життя як усередині однієї культури суспільства, так і взаємодії з іншими субкультурами та культурами інших держав;

8) мобілізуюча (мотиваційна) функція політичної культури передбачає виявлення стійкої системи внутрішніх мотивів (мотиваційних сфер), що активізують політичну участь громадян з урахуванням здатності особи до самодетермінації (воля та відповідальність) та зовнішніх факторів (стан розвитку державних інституцій та правової системи, інформація та події, що можуть вплинути на політичні інтереси та поведінку суб'єктів);

9) прогностична – орієнтована на дослідження поступу людини і суспільства у політичній сфері, забезпечує безперервний вплив на політичну свідомість та поведінку суб'єктів політичного життя з метою її зміни задля попередження небажаних тенденцій майбутнього соціально-політичного розвитку;

10) функція політичної ідентифікації/самоідентифікації розкриває потребу індивіда ототожнити себе із іншою людиною (політичним лідером), певними політичними групами (політична партія, політичний рух) чи спільнотами (об'єднана територіальна громада, нація, держава) шляхом внутрішнього прийняття (інтеріоризації) їх політичних інтересів та цінностей, що проявляється у його політичній поведінці;

11) функція соціалізації – забезпечує перехід людини від індивіда до суб'єкта політичного життя, здатного мати власну думку з приводу політичних явищ та процесів, вміти її висловлювати, думати, говорити, цілеспрямовано діяти та взаємодіяти із соціальним оточенням з метою задоволення своїх політичних інтересів та реалізації інших прав як представника громадянського суспільства;

12) виховна – забезпечує розвиток людини від індивіда до суб'єкта політичного життя, розширення та поглиблення знань про політичні явища та процеси, осмислення передумов формування політичної позиції та сприяє безперервній реадаптації дорослої людини до змін, що відбуваються у суспільстві, політичному житті та у власному соціально-політичному статусі.

Типи політичної культури

Для повного аналізу політичної культури важливе значення має її типологічна ідентифікація. Знання про типи найкраще відображає функціонування політичної культури, яка дає змогу розглядати її не просто як якусь абстракцію, а як важливий чинник розбудови правової держави, її демократизації, соціальної самоорганізації та формування громадянського суспільства.

Складність розуміння цього феномена зумовлює появу безлічі підходів до типологізації політичних культур – історичний, геополітичний, функціональний, ціннісно-нормативний, комунікативний, структурний, соціокультурний тощо. Так політична культура додатково отримує який-небудь прикметник (наприклад, „традиційна“, „підданська“, „патріархальна“, „активістська“, „національна“, „західна“, „східна“, „масова“, „елітарна“, „демократична“, „недемократична“, „відкрита“, „закрита“, „регіональна“, „домінуюча“, „гомогенна“, „консенсусна“, „самобутня“, „космополітична“ та ін.) або й два додаткові означення, коли йдеться про змішані типи („інтеграційно-активаційна“, „дезінтеграційно-пасивна“, „піддансько-партисипаторна“ й ін.).

Для визначення основного типу політичної культури українського суспільства Інститутом соціології НАН України було розроблено та впроваджено спеціальний соціологічний тест „Типи політичної культури“ (автор – Є. Головаха), в основу якого були закладені дві шкали „ставлення до демократії“ (демократична – недемократична) та „громадянська активність“ (активна – пасивна). Перша шкала визначає напрям політичного розвитку суспільства, а друга – ступінь готовності населення брати участь в його реалізації. Це дало підстави виділити чотири головні типи політичної культури, що відображають минуле, теперішнє і майбутнє політичної системи: активна-демократична, активна-недемократична, пасивна-демокра-

тична, пасивна-недемократична. Так, активна-демократична – тип політичної культури свідчить про готовність більшості громадян активно захищати демократичні інституції та активно протидіяти різним формам їх деградації; пасивна-демократична – передбачає декларування демократичних принципів, але для їхнього практичного втілення відсутня критична маса політично-активних суб'єктів; активна-недемократична – передбачає відсутність демократичних інституцій та готовність населення активно підтримувати її існування; пасивна-недемократична – відсутність демократичних інституцій та наміру більшості населення захищати таку політичну систему.

Останніми роками соціологічний тест „Типи політичної культури – II“ (автор – С. Дембіцький) доповнив ці чотири настанови ще двома – невизначеності та амбівалентності. І якщо настанова невизначеності свідчить про відсутність політичної позиції з тих чи інших питань, то амбівалентність проявляється в орієнтації суб'єкта політичного життя на дві взаємовиключні цінності чи норми (наприклад, виступати за відродження української мови, але зі збереженням російської мови як державної). Як наслідок було виділено два загальні виміри політичної культури (демократизм/антидемократизм, авторитаризм/антиавторитаризм). При цьому авторитарні установки були визнані більш показовими за антидемократичні. Тому респондентів, які демонстрували водночас авторитарні та демократичні установки (амбівалентність), розробники зачислили до авторитарної групи (інструментальний авторитаризм).

Результати соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова у вересні 2017 р. в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької і Луганської областей, дали змогу виокремити такі чотири типи політичної культури українського суспільства: громадянська, критична, розчарована і прихована. Для вироблення типології експерти цього соціологічного центру використали методику Т. Денка та Х. Крістенсена, яку вони презентували у 2016 р. Носії громадянського типу виявляють інтерес і розуміння політичного життя; представникам розчарованих притаманні нерозуміння політичних процесів та нездатність сформулювати власну позицію з політичних питань; представники критичного типу розуміють та проявляють інтерес до політичного

процесу з низьким рівнем політичної довіри та задоволеності функціонуванням демократії; представники прихованого типу за відсутності інтересу до політики і орієнтації у її процесах є задоволеними демократією і виявляють політичну довіру. Частина респондентів була зачислена до змішаного типу критичної і розчарованої культур для яких характерна політична недовіра, негативні орієнтації щодо функціонування демократії та середній рівень розуміння політики та інтересу до неї.

Соціологічні дослідження свідчать про те, що типи політичної культури не є сталими, а залежать від низки чинників – історичного, політичного досвіду, особливостей геополітичного характеру, етнічного складу населення, конфесійної приналежності, соціальної взаємодії, духовності, моралі, майнового стану, віку, рівня освіти тощо. Але яскраво свідчать про те, якою є сьогодні політична культура того чи іншого суспільства: стабільною чи фрагментарною, активною, пасивною чи амбівалентною, завершеною чи перехідною, національною чи неорганічною.

Політична культура, притаманна як усім соціальним спільнотам, так і кожній людині зокрема, постає як складний суспільний феномен, що відіграє значну роль у їхній життєдіяльності. Вона впливає на характер поведінки, стиль і форми спілкування людей, духовні потреби, ціннісні орієнтації, формує свідомість та самосвідомість особистості, цілісну систему уявлень людини про політичне життя, а також відіграє важливу роль у розбудові правової держави та у формуванні громадянського суспільства.

Елементи політичної культури зумовлені соціально-економічними, національно-культурними, суспільно-історичними факторами, уособлюють в собі образ нації, характеризуються відносною стійкістю та змінюються у процесі глибоких зрушень у суспільному житті, що можуть бути спричинені певними історичними подіями чи штучно створеними умовами, який відображає її функціонування як складової політичної системи та уособлює в собі образ нації, що сформувався під впливом історичних подій та штучно створених умов.

Сьогодні головним завданням української держави є поступове збільшення частки громадян – носіїв громадянської культури, які

поєднують інтерес до політики з довірою до політичних інституцій і готові до активної політичної участі. Тому пробудження інтересу до політичного життя через поширення знань про політичну систему сприятимуть підвищенню політичної довіри політичних суб'єктів та засвідчать їх компетентну політичну участь.

Контрольні запитання

1. Розкрийте генезу становлення вчення про політичну культуру та головні підходи до її дослідження на сучасному етапі.
2. Розкрийте поняття та ознаки політичної культури.
3. Розкрийте структуру політичної культури.
4. Розкрийте поняття „функції політичної культури” та охарактеризуйте їх.
5. Розкрийте значення типологічної ідентифікації для аналізу політичної культури на прикладі України.